

ואולי זוהי כוונת הרמב"ן (שם) שמחלק בין שחר המעבורת שתובע [מחיר מופקע] מהבורח [ואין לו אלא שכרו], לבין שחר הריפוי שהגדיר הרמב"ן בלשונו "כל מצווה דרמיא אכולי עלמא, אם נזדמן לו ולא רצה לקיימה אלא בממוך", שמחדש חילוק בין מ"ע אישי למ"ע דלא רמיא על האדם אלא אכולי עלמא, אעפ"י שכאמור עובר באיסור כשמתעלם מלקיים מצווה זו, כיון שעכ"פ באה לידו, בפרט כשאין שם אחר שמסוגל אף הוא לקיים המצווה (וכגון בהשבת אבידה, שאדם זה הוא שהזדמן לאותו מקום ואין שם אחר) שלכאורה קל מאד החילוק בין מ"ע למ"ע. אכן להנ"ל י"ל הכוונה שאם תובע ממוך בטענה, שהשקיע טרחה וזמן והוצאות ע"מ שיוכל לרפא וכלפי זה מכוונים דברי הרמב"ן מש"כ: "מ"ע דרמיא אכולי עלמא", היינו שאין מצווה לאדם ללמוד מקצוע הרפואה כדי שיוכל להביא מרפא לאנשים בבא הזמן. וע"כ רשאי מעיקרא להכשיר עצמו ע"י שטורח ומתאמץ ואף מוציא הוצאות לצורך זה ע"מ שישולם לו אח"כ ע"י הזקוקים לעזרתו. ומכיון שעצם התועלת שיביא ע"י הריפוי קשה לאומדה בממוך "כי אין מחיר לחכמתו", והרי זה בא לו ע"י הכשרתו לכך, ע"כ רשאי הוא להעריך את הכשרתו בכל ממוך שרוצה והסכימו עליו הללו המקבלים את ריפוי. ואין בזה איסור, כמו שחר ההבאה והמילוי של מי ההזאה.

ונראה פשוט שאם ישנם שם עוד מעבורות, שמוכנות להעבירו במחיר לא מוגזם, והסכים עם בעל מעבורת זו על מחיר מופקע, חייב לשלם, שאין כאן שום אונס. אולם אם כל המעבורות מבקשות מחיר זה, הרי אנוס הוא מהכרחו לשכור אחת מהמעבורות. וכן הדבר ברופאים שעושים יד אחת' ודורשים מחיר מופקע; אלא שטענת הרמב"ן אחרת היא שלא שייך ברופא מחיר מופקע כי אין מחיר לחכמתו. אכן כנ"ל גם לרמב"ן איסור הוא בידו, שהתורה חייבתו בחנם.

אמנם ע"י מפיסיד הוא מעשה המצווה שיוכל היה ליכות בה, שכן הופך הוא את המעשה לפעולה מקצועית. אך איסור אין כאן, כאמור, כיון שהתשלום הוא לא עבור עצם הריפוי, רק עבור ההכשרה שעשה לצורך זה.

שו"ר שהדברים כמעט מפורשים בדרך זו ב"י (יו"ד סי' של"ו סק"ג): דאעפ"י שיש איסור בנטילת שכר הלימוד והחכמה, כמו ש"כ בסעיף ב', מ"מ מכיון שכבר התנה עמו והתחייב כנגדו, כיון דלאו עליה דידיה לחודיה רמיא מצווה זאת דהא כל אדם יוכל להתחכם ללמוד רפואות וכו' וכו' ומתחילה לא היה חיוב עליו ללמוד זה, על כן מהני התנאי דוקא בזה וכו'.

וכוונתו נראית למה שכתבנו, דנוטל השכר עבור ההכשרה דאל"ה לא מובן, מה בכך שמתחילה לא הי' חיוב ללמוד זה, הרי מ"מ העובדה היא שהוא יודע כיום מה לעשות לשם הריפוי, למה לא נכופנו גם "אם לא רצה לקיימה" אלא ודאי כוונתו למה שכתבנו, ודו"ק.

סימן קיא : בענין שטר חיוב למתן גט במקרה של גירושין אזרחיים

בשנים האחרונות הועלתה הצעה לערוך בשעת הנשואין שטר חיוב למתן גט במקרה של גירושין אזרחיים וסירוב למתן גט, וזאת כדי לפתור בעיות עיגון בדרך של "אילוץ" ממוני.

תוכן ההצעה היה, שכל מי שעומד להתחתן יחתום לפני נשואיו על שטר חוב גמור שסכומו גבוה, והצד שכנגד יכתוב שטר מחילה ופטור, וזמן פרעון החוב לא יהיה עד אחרי הגירושין האזרחיים, ורק אם הבעל יסרב ליתן גט (או האשה תסרב לקבל גט). אם אז, כדי להפטר מהחוב, יאות הבעל ליתן גט, הרי ודאי מקרי אונסיה דנפשיה, ולא יהיה זה גט מעושה.

בב"י אהע"ז סי' קל"ד הביא מחלוקת ראשונים בשטר חיוב בגט - התשב"ץ והמהרי"ק מקיימים הגט, בעוד שהרשב"א פוסל מצד גט מעושה.

א.

והנה מעלה ההצעה (ר' ספר היובל לגר"ד סולוביצ'יק עמ' רכ"ו) תלה גדולות ונצורות בהבאת לשון תשובת הרשב"א (ח"ד, סי' מ') במילואה, וקובע שכל הגדולים שדנים בתשובת הרשב"א הזאת, כולל הרמ"א, הסתמכו על קיצור דברים כפי שהביאם הב"י בס"י קל"ד, שפסח כאילו על נקודה עיקרית בתשובה זו, שמוזה הסיק הרמ"א שהרשב"א חולק על הני הסוברים, שכשהכפיה היא לשלם ממוך, ומתוך אי רצונו לשלם - נותן הגט, אין פגם בגט, כיון שהיתה בידו האפשרות לשלם הממוך ולא לתת הגט, שע"כ אין לראות בזה גדר של גט מעושה.

ולא היא. אין שום שינוי הבנה בתשובת הרשב"א כפי שהיא במילואה, ממה שהעתיק ממנה מרן הב"י, כי אכן הב"י בחר ממנה את הנקודות העיקריות, והרי הם לפנינו בדבריו.

המציע הנ"ל הסיק כי :

מלשון השאלה יוצא פשוט שלא מדובר פה על כפיה לשלם ממוך אלא שרוצים להניחו במשמר אם לא ישלם הקנס. וזה משום שעפ"י הדין אין מקום להעניש אותו במאסר בשביל אי תשלום הקנס. עכ"ל.

נחזור נא איפוא ללשון הרשב"א בתשובתו וז"ל בזה :

ראובן בעל לאה וקרובי לאה היו בהסכמה שיגרש ראובן זה את לאה אשתו. ונאותו זה לזה בקנס אלף דינרים, ושיגרש זה לזמן ידוע. ואח"כ נתחרט ראובן ומיאן בדבר. והללו מתרין בו מצד הקנס, עד שזה הולך אל הגזבר ומחלה פניו שיתפשר עמו, ולא רצה בתחבולות שעשו קרובי האשה. אדרבא, איימו שאם יעבור אפילו שעה אחת ניחוחו במשמר עד שיפרע. עכ"ל התשובה.

יש לראות מנוסח השאלה באופן ברור שכל האיום לא נגע למתן הגט אלא לתשלום הקנס. והיה זה עוד **בטרם** עבר הזמן שנקבע לו לשלם הקנס, באופן שהי' לו עוד זמן למלא את ההתחייבות שקיבל על עצמו במקרה שלא יתן הגט בזמן. ובזה הרי אפילו אילו היה האיום שאם לא ישלם הקנס במועד הקבוע יניחוהו במשמר, ללא הגבלת זמן, גם אז לא היה בזה גדר כפיה שלא כדין, שהרי בידו לשלם במועד, (כי הרי לא נזכר במאומה בתשובה שאין לו ממה לפרוע, ופשוט שעיקר הדבר הוא שסירב מלשלם הקנס, למרות שהיו בידו), ואז הרי לא היה נעשה עמו דבר. אם כן אין זו כפיה שלא כדין.

אך האמת היא, שהרי לא כך היה האיום עליו, שלא נאמר באיום אלא "איימו שאם יעבור, אפילו שעה אחת, מן הזמן יניחוהו במשמר עד שיפרע". הרי שגם לפי האיום, וגם לפי מה שלא ישלם בזמן, אין הנחתו במשמר בתור עונש על מה שהעביר המועד, אלא **אמצעי כפיה** פשוט כדי שיפרע עכ"פ את מה שחייב. והרי כפיה זו שישלם **ודאי בדין היא**, כיון שיש לו אלא שמסרב לשלם. צדקו איפוא כל אלה שראו בזה מחלוקת, ושיטת הרשב"א שגם כה"ג, אעפ"י שאין הכפיה על הגט, רק על התשלום, וכפיה זו באשר לתשלום היא כדין, אעפ"י כן רואה זאת הרשב"א ככפיה על הגט, ופוסק שזה גט מעושה.

ונהנה אם קיימת סתירה בין מי שסובר ששעבד עצמו בקנס וגרש, שבכה"ג אם גירש מבלי שנמחל לו השעבוד, שהגט גט בדיעבד, לבין פסק הרשב"א כשחייב עצמו בקנס, ושוב התחרט בו, ומ"מ גירש מאיום התשלום של הקנס, דפסק הרשב"א שזה גט מעושה. מדברי הדר"מ וכן בשו"ע הגהת הרמ"א (ס"ד) נראה שנוקט שזו מחלוקת. וצ"ל אעפ"י דהרשב"א הרי מיירי "**כשידעין** ביה שאינו מגרש מרצונו אלא שמתירא מפי הקנס" כפי שהעתיק הדר"מ בעצמו. ואילו המהרי"ק והר"י מימון קאו בגוונא **שאין** שום הוכחה שמתחרט בו, כפי שהעתיק הלשון של הר"י מימון בב"י: "שהוא חייב עצמו במה שהוא רוצה לעשות אין זו כפי' **שכל זמן שהוא מגרש, ברצונו מגרש** - שזהו רצונו היה מתחילה לגרש, וברצונו הוא מגרש, **והקנס שעשה** ברצונו עשאו לחזק עצמו לגרש ולא הו"ל אונס". משמע ברור שלא קאי בגוונא "שידעין ביה שאינו מגרש מרצונו", שאל"כ מה בכך שלפני כן רצה, עכ"פ עכשו בזמן מתן הגט הרי אינו רוצה. א"כ לכאורה אין כאן מחלוקת, דהר"י מימון מיירי כשיש לומר שאינו מתחרט כלל מרצונו הראשון, ולא מחמת הקנס מגרש, רק לשם זירוז עצמו קיבל ע"ע הקנס, וע"כ גם עכשו נקטינן שממשיך להחזיק בהחלטתו הקודמת וברצון הגירושין, א"כ מני"ל להרמ"א שיש כאן דעות חלוקות.

ונראה כוונתו, דאי איתא דאי ידעין במפורש, מתוך התנהגותו או מתוך דיבורו שאכן מתחרט הוא יש לנקוט כהרשב"א שזהו גט מעושה, כי אז גם אם אין הדבר מוכח במפורש, ויתכן שמגרש מרצונו, **מ"מ מידי ספק לא יצא**, שהרי עכ"פ אנוס הוא גם מצד הקנס, ומאן יימא לן שעכשו שהוא מגרש אינו עושה זאת רק בגלל הקנס. ע"כ נוקט הרמ"א שדעה ראשונה חולקת שגם אם נדע בפירוש שחוזר בו, עכ"פ יש כאן גדר תליוהו **וזבין**, כיון שע"י נפטר מחוב הקנס.

וזהו לפי הרמ"א. אכן הבי"י שהביא שתי הדעות (וכן הביא אח"כ את מ"ש התשב"ץ בענין חוב שהי' קיים על הבעל ונפטר ע"י מתן הגט, שהגט כשר) ולא כ"י שיש כאן מחלוקת, נראה שמחלק ביניהם. היינו שכל עוד שלא ראינו שחוזר בו ואינו נותן הגט אולי בגלל הקנס, אין לנו יסוד לעורר ספיקות שמא חזר בו מרצונו הקודם, ומוקמינן ליה אחזקה קמייטא, שכרצונו אז רצונו עתה. ואילו בגוונא שאומר בפירוש שחוזר בו, אה"נ דקיימת שיטת הרשב"א, שהוא גט מעושה.

ואשר לסתירה מהרשב"א לתשב"ץ (ח"ב סי' ס"ח) דלפי הרשב"א יוצא כאילו שהצלה מהפסד אין ע"י דין תליוהו וזבין, אלא תליוהו ויהיב, ואילו לפי התשב"ץ כל פטור מחוב מיחשב כתליוהו וזבין דגמיר ומגרש.

הדבר מתבאר מדברי התורת גיטין לאהע"י סימן קל"ד (ד"ה קנסות), שרואים שם בפירוש שאינו רואה סתירה בין הא דהרשב"א להתשב"ץ, אלא מחלק. דבהא דהרשב"א אין מקבל ע"ע החיוב בקנס אלא כשלא יגרש, אז נמצא שאינו פוטר עצמו מחוב ע"י הגירושין, אלא מונע חלות החוב, בזה הוא דנוקט הרשב"א, דזהו גדר תליוהו ויהיב, ולא כן בהא דהתשב"ץ שהחוב קיים ועומד עליו ואינו מותנה בשום תנאי, כגון חוב הכתובה וכיו"ב, וע"י מעשה הגירושין נמחל לו החוב, כי אז הרי זה כמו תליוהו וזבין, כי יש כאן קבלת התמורה המלאה עבור מעשה הגירושין ובזה אמרינן שפיר אגב אונסא דזוזי גמר ומגרש.

ויוצא מזה, שאמנם נכון שדעת הבי"י נראית שאין מחלוקת בין כל הדעות שהובאו לבין הרשב"א, אך ביאור הדברים **שכולם מודים בגוונא של הרשב"א**, בנידון שההתחייבות שלו בקנס היא רק ע"י עצמו שאינו מגרש, כל כה"ג גם כשמגרש תורת גט מעושה עליו. והרי זהו בכל גווני ההתחייבות שלו תלוי ועומדת ואינה חלה עליו בפועל אלא כשיסרב לגרש. נמצא שדעת הבי"י היא **לחומרה** יותר מאשר דעת הרמ"א. ואינו מיקל אלא בגוונא שאין גילוי דעת מהבעל שחזר בו מרצונו הקודם לגרש מרצון. אך כשיש כאן גילוי דעת כזה, כי אז לרמ"א **נקטינן לקולא בדיעבד**, ואילו לבי"י כו"ע מודו לדעת הרשב"א שיש כאן גט מעושה.

ב.

[המציע הנ"ל תמה על המבי"ט, ממנו נראה שכל ש"אינו רוצה לפרוע" התחייבותו הוי ככפית גט, והרי ודאי בי"ד כופין על פריעת ממון! ברם, המעיין שם במבי"ט, יראה כן המבי"ט (ח"ב סי' קל"ח) מקרב את דברי התשב"ץ לתשו' הרשב"א, והיינו שאכן אמנם כפיה בעקיפין אין ע"י תורת כפיה, כיון שהכפיה אינה אלא שישלם הקנס, אלא שהוא מעצמו ומבחירתו בוחר להפטר מהתשלום ע"י מתן הגט. אך לדבריו זה אמור בהסתייגות, וז"ל:

... ואני חוכך ... כי גם מש"כ התשב"ץ ז"ל שאם עישו אותו בדברים אחרים ולהציל את עצמו מאותו עישוי נתרצה לגרש, לא הוי גט מעושה ... נראה לי דהיינו כשכופין אותו **על דבר אחר לא על כוונת גירושין**. והוא מעצמו, כדי להנצל מאותו עונש **מגרש** מעצמו, וכמו ש"כ הר"ש ז"ל בלשונו - מעצמו, מעצמו - שני פעמים ... אבל כשרוצים לכפותו על הגט, ולא היו חוששים לכפותו ולהקפיד עליו על שום דבר אחר שהיו יכולים לכפותו,

אלא כדי לכפות אותו על הגט, כופין אותו על דבר האחר שיודעים שלא יוכל לקיים ויגרש, אז נראה כי הכפיה היא על הגט ממש.

מובנים איפוא דברי המבי"ט שאינו מבחין בין שכופין אותו לשעה שידוע שאין לו, לבין שידוע להם מתוך דבריו והתנהגותו "שלא ירצה לפרוע ויגרש", כי בשני המקרים, אם עיקר הכוונה של הכפיה איננה שישלם, שהרי גם במקרה השני ידוע להם שע"י הלחץ הזה עליו לשלם - יגרש את אשתו, וזוהי בעצם המטרה שלהם במה שתובעים וכופים אותו לשלם, כי אז גם לפי התשב"ץ, יש על זה תורת כפיה לגרש, ודין גט מעושה עליו.

[יתכן מאד, שגם דברי הרשב"א מדברים על כגון דא, שהרי מתוך הנידון של השאלה שעיקר המגמה של האשה וקרוביה היתה שיתן גט, ולא היתה המטרה שלהם במה שאיימו עליו במאסר אם יאחר התשלום אפילו שעה אחת, לא היתה אלא שיבהל מזה ויגרש, כפי שעשה באמת. ורק ככה"ג דעת הרשב"א שזה גט מעושה, באופן שאין מחלוקת כלל בזה].

וכיון שכן, הרי לדעת המבי"ט כל מיני התקשרויות בחוזים, כמוצע לפנינו, שמגמת ההתחייבות אינה ההתחייבות הממונית, אלא הלחץ והכפיה שעל הבעל בגלל התשלומים, שע"י יאות לגרש, בכל אלה העמל לריק, כי בזה לכולי עלמא דין גט מעושה עליו.

אכן, הרמ"א שהביא הדעות באופן שיש כאן מחלוקת, נראה שלא הבין כהמבי"ט, והדברים צ"ע רב, לא רק לכתחילה, כ"א גם בדיעבד. כי כל כה"ג הבי"ט והמבי"ט מסכימים כאחד שיש ע"ז דין גט מעושה, כדברי הרשב"א.

ג.

[המציע הנ"ל סבר שהצעתו תעלה יפה אף לשיטת התורת גיטין אשר סבר כי מאחר וקנייני האיש והאשה נעשו במעמד אחד נתלה הקנס בקידושין, ולפיכך הוצע לקבוע זמן אחרון למחילת החוב, מה שיועיל כאמור גם לתורת גיטין. ואולם המעיין יראה כי] התורת גיטין שכותב שבכה"ג שהתחייב בקנס כשלא יגרש לזמן קבוע, שאם אכן לא יגרש בזמן זה וממילא נתחייב בקנס מפני שעבר הזמן שקבע ואז נעשה הקנס למוחלט שניתן לכופו שישלמו, ואז גם "כשיגרש להפטר מחובו לא הוי גט מעושה כמש"כ התשב"ץ הנ"ל", גם הוא אינו רואה בזה עצה ותקנה "כשעושים פשר בין איש לאשתו". שהרי מיד כתב הצעה הראויה לדעתו, "לעשות קניינים בהפשר על גירושין שיקבל בק"ס שמוחל כל החיובים שיש להאיש וכו' וכו' והוא ישאר על החיובים שלו", הרי ברור שלא ראה דרך אחרת לחייבו במתן גט. והנימוק פשוט, שהרי מאחר דלכתחלה יש לנהוג כמש"כ הרמ"א (קל"ד ס"ד) שאם קיבל עליו קנסות אם לא יגרש וכו' טוב לחוש לכתחלה לפטרו מן הקנסות (והרי רק מצד חששא זו של לכתחלה כל הטורח שטרחנו) הרי גם במקרה זה יצטרכו להחזיר לאיש את שטר ההתחייבות שלו עוד לפני ביצוע הגירושין, וא"כ הרי מיד יוכל לחזור בו ולא לגרש. שהרי המדובר רק בכה"ג שבגלל ההתחייבות שמפחד מהם מגרש, שאל"כ מה צריך לקבל אותם ממנו. וא"כ מיד כשיחזירו לידו ההתחייבויות יוכל לעשות שחוק מהאשה וללכת. ולא אמר התו"ג אלא שבכה"ג יכולים לתבוע ממנו הקנס, וכן אם גירש בדיעבד מבלי שביטלו ממנו הקנס הרי היא מגורשת. וזה עפמש"כ הרמ"א בזה. אבל אין זו עצה לכתחלה.

ואין לשאול דלכאורה לפני כן כ' שם דגם הקנס א"א לתבוע ממנו, כי אומר "אנא קאימנא לקיים הגירושין ומה אעשה שהבי"ט אינם רוצים לקבל הגט ואומרים שזה גט מעושה וכו'". דשם המדובר בזמן שקיימת עוד, לפי ההתחייבות שקיבל ע"ע, האפשרות לתת הגט ולהפטר מהקנס, דע"כ יכול לומר כדבר הזה, שמוכן לתת הגט בכדי שלא לשלם הקנס, וא"כ הרי הוא ממלא את התנאי שעליו. ואילו בסוף המדובר אחר שעבר הזמן ולא נתבע לכך והוא לא גירש מדעתו ומרצונו, דמעתה שוב אינו יכול לומר "אנא קאימנא", והרי קודם היה בידו לתת הגט מרצונו הטוב. ומה שהתקשו בו שכאילו לפי מה שכתב שההתחייבות הנגדית שנמסרת ע"י האשה עושה את התחייבותו קשורה בגירושין, שכאילו יש מזה סתירה מהתקנה של חכמי ספרד בביטול האסמכתא, האמת היא שביטול האסמכתא והקשר שבין שתי ההתחייבויות הנגדיות להדדי אין להם שייכות זה לזה. שלא אמר אלא שאין הבדל בין שבשטר התחייבות תלה הקנס באי הגירושין, או שזה כתוב בשני שטרות נפרדים - נגדיים, כי סו"ס הן גלוי וידוע שאין הבעל כותב את התחייבותו אלא על סמך ההבטחה הנגדית; וה"ז כמו בהאי עובדא של הרשב"א, שגם שם לא טען הרשב"א נגד תוקף ההתחייבות בקנס, וזה מפני שכל שהדבר בידו לקיים התנאי (שבנידון זה היינו הגירושין) אין כאן אסמכתא. ומ"מ הקנס אינו אלא כתוצאה מאי הגירושין וע"כ רואה זאת הרשב"א כגט מעושה. וה"ה באופן שההתחייבויות הן ע"י שני הצדדים. ומה שהציעו שיכתב בשטר הבעל שזו ההתחייבות בלתי תלוי לא מהני מידי, שהרי כיון שאינו מסכים לחתום על התחייבות זו, אלא א"כ תנתן ההתחייבות הנגדית, הרי זה ע"י עצם עובדא זו מקשר ההתחייבות עם הגט.

סימן קיב : בענין חיוב הגדת עדות

הערות בנוגע לשאלה אם קיימת חובת מסירת עדות שיש בה משום הצלת רכוש היחיד או הציבור, גם מחוץ לבי"ט.

א.

הנה היה מי שכתב לחלק בין הדין דאם לא יגיד וכו' (ויקרא ה') שהוא חיוב תורה להעיד, לבין הדין של גרם בניזקין שנגרם ע"י המנעות העדים מלהעיד. שחיוב התורה דאם לא יגיד נאמר במקום הגדת עדות בפני בי"ט דוקא, משא"כ דין הגרם בניזקין קיים בכל מקום שאם היה מעיד היה מביא תועלת, או עכ"פ ספק שהיה בעדותו מן התועלת (כגון בע"א לחיוב שבועה).